

Reanalyse, grammatikalisering og degrammatikalisering

Lennart Westergaard & Kasper Boye

Abstract

In this paper, we discuss the relationship between reanalysis, grammaticalization and degrammaticalization. First, we argue that reanalysis (in a narrow syntactic understanding) is distinct from grammaticalization, which we, in line with Boye (2023), define as the conventionalization of background status. We then propose a new definition of degrammaticalization as the conventionalization of a potential for discourse primary status. In the last section, we discuss why degrammaticalization is rare. While grammaticalization occurs in bridging contexts as a conventionalization of contextual background meanings, grammatical elements are always background information by convention, and therefore, there are no contexts where a grammatical element can be conventionalized as a foreground meaning.

Nøgleord

grammatikalisering, degrammatikalisering, reanalyse, brobygnings-kontekst

1. Introduktion

I grammatikaliseringslitteraturen (fx Lehmann 2015; Hopper & Traugott 2003) har det længe været kendt, at der består en asymmetri mellem grammatikalisering og degrammatikalisering: Det er lettere for leksikalske elementer at udvikle grammatiske funktioner (grammatikalisering) end omvendt (degrammatikalisering). Processer som den, hvor leksikalske udtryk for intentionaltet eller bevægelse udvikler en fremtidsbetydning (fx dansk *ville* og engelsk *gonna*), er m.a.o. mere almindelige end processer som den, hvorved substantivet *isme* udvikles fra et grammatisk affiks.

Derudover har der været en del diskussion om forholdet mellem grammatikalisering og reanalyse, dvs. indholdsmæssig eller indholdsstrukturel

omtolkning af sproglige udtryk (jf. afsnit 2). Det har især været debatteret, hvorvidt grammatikalisering kan foregå uden reanalyse (jf. fx Haspelmath 1998; Waltereit & Detges 2002).

Nærværende artikel handler om forholdet mellem reanalyse, grammatikalisering og degrammatikalisering. Mere specifikt vil vi diskutere, hvorvidt grammatikalisering kan betragtes som en form for reanalyse. Dernæst foreslår vi en ny definition af degrammatikalisering og i forlængelse af denne en brugsbaseret forklaring på, hvorfor degrammatikalisering er sjælden i forhold til grammatikalisering.

Artiklen er opbygget som følger: I afsnit 2 diskuterer vi begrebet reanalyse og argumenterer for, at der mindst er to forskellige definitioner af dette begreb. I afsnit 3 præsenterer vi definitionen af grammatikalisering i Boye (2023). På denne baggrund foreslår vi i afsnit 4 en præcis bestemmelse af forholdet mellem grammatikalisering og reanalyse. I afsnit 5 præsenterer vi – på baggrund af dels definitionen af grammatikalisering i Boye (2023), dels Boye & Harders (2012) teori om leksikon-grammatik-kontrasten – en ny definition af degrammatikalisering. I lyset af denne definition revurderer vi en række udviklinger, der i litteraturen klassificeres som degrammatikalisering. Vi konkluderer, at endnu færre eksempler faktisk kan betragtes som degrammatikalisering, end man regner med i litteraturen. Dette leder os til en afsluttende diskussion i afsnit 6 og 7 af, 1) hvorfor degrammatikalisering er sjælden, og 2) hvorfor degrammatikalisering ikke er umulig?

2. To forståelser af reanalyse

Begrebet reanalyse går tilbage til Langacker (1977), hvor det bliver defineret som en form for strukturel omtolkning. I dag bruges begrebet på mindst to forskellige måder, som vi med Dansk Funktionel Lingvistik's begreb om indholdssyntaks kan karakterisere som følger:

Reanalyse i snæver forstand: indholdssyntaktisk omtolkning af eksisterende sproglige udtryk (jf. fx Harris & Campbell 1995: 61)

Reanalyse i bred forstand: indholdsmæssig omtolkning af eksisterende sproglige udtryk (fx Hansen 2021)

I den snævre forstand er reanalyse begrænset til, hvad der med Dansk

Funktionel Lingvistik må beskrives som indholdssyntaktiske omtolkninger af eksisterende sproglige strukturer (fx Harris & Campbell 1995: 61). De vigtigste undertyper i denne type er omtolkninger, der resulterer i et syntaktisk kategoriskifte, og omtolkninger, der resulterer i en ny konstituentstruktur. Den første af disse kan illustreres med reanalysen af dialogiske partikler, som mister muligheden for at blive placeret i forfeltet som følge af kategoriskiftet fra adverbium til dialogisk partikel (jf. Westergaard 2025: 384-395). Harris & Campbell (1995: 62) illustrerer omtolkning af konstituentstruktur med udviklingen af formål infinitivkonstruktionen *um zu* ('for at') i tysk. I den oprindelige konstruktion (1) var der et nominal som *Wasser* 'vand', der blev styret af præpositionen *um*, og som samtidig også var et underforstået objekt for en infinitiv som *zu holen* ('at hente'). I reanalysen blev hele komplekset omtolket som en hensigtskonstruktion som illustreret i (2).

- (1) [er ging aus um Wasser] [zu holen]
 [han gik ud efter vand] [at hente (det)]
- (2) [er ging aus] [um Wasser zu holen]
 [han gik ud] [for at hente vand]

I den brede forstand kommer reanalyse til at dække over de samme indholdssyntaktiske forandringer, som det gør i den snævre forstand, men derudover kommer det også til at dække over semantisk forandring som fx konventionalisering af betydningen 'computermus' for ordet *mus*.

I den snævre forstand vedrører reanalyse altså kun strukturelle ændringer – dvs. ændringer, der har at gøre med relationer mellem indholdselementer – mens det i den brede forstand også vedrører ikke-strukturelle indholdsændringer. I den brede forstand bliver begrebet reanalyse nærmest identisk med begrebet semantisk forandring. Vi foreslår derfor, at man kun bruger begrebet reanalyse i den snævre forstand, og i det følgende anvender vi det sådan.

3. Grammatikalisering

I dette afsnit vil vi redegøre for forskellen mellem leksikalske og grammatikalske elementer, som denne præsenteres i Boye & Harder (2012), samt grammatikalisering som defineret i Boye (2023). Ifølge Boye & Harder (2012) beror kontrasten på konventionalisering af syntagmatisk diskurspromi-

nenspotentialer. Leksikalske elementer er per konvention potentielt diskursivt primære. Dermed kan de være opmærksomhedsmæssig forgrund i et syntagma, men de behøver ikke være det. Grammatiske elementer er derimod per konvention diskursivt sekundære, og de kan dermed ikke være opmærksomhedsmæssig forgrund i et syntagma undtagen i metalingvistiske sammenhænge, hvor tegnkonventioner tilsidesættes.

Kontrasten mellem leksikon og grammatik hjælper os med at koordinere sproglig opmærksomhed, dvs. med at afgøre, hvilken del af komplekse sproglige meddelelser vi skal rette vores opmærksomhed imod, og hvilke dele der kan behandles mere overfladisk. I en ytring som (4) er kontrasten med til at formidle at *barn* og *sov* potentielt er forgrundsinformation, mens bestemthedsendelsen *-et* og præsensendelsen *-er* er baggrundsinformation.

(4) Barnet sover.

Idet grammatiske betydninger per definition er baggrundsinformation, kan de ikke fokuseres, adresseres eller modificeres, medmindre de bruges metalingvistisk (jf. Boye & Harder 2012; Messerschmidt 2018). Det ses særlig tydeligt, når man sammenligner grammatisk evidentielt *skulle* med det leksikalske *siges*. Hvor konstruktionerne betydningsmæssigt er næri-dentiske, er det kun *siges*, der kan bruges i en sammenhæng, hvor informationskilden er forgrundsinformation og fx fremhæves prosodisk (illustreret ved versaler):

(5) A: Hvor ved du fra, at hun ikke var vågen?

B: Hun SIGES at have sovet.

(6) A: Hvor ved du fra, at hun ikke var vågen?

B: #Hun SKAL have sovet.

Siges er et leksikalsk element og kan dermed levere den information, der spørges til, som forgrundsinformation. Selvom evidentielt *skulle* bidrager med samme konceptuelle indhold som *siges*, kan den ikke optræde i denne kontekst, da informationskilden ('hear-say') pga. den grammatiske status ikke kan udgøre forgrundsinformation.

Ved hjælp af kontrasten kan grammatikalisering defineres snævert og præcist som konventionalisering af diskursivt sekundær status (Boye 2023). Dermed bliver grammatikalisering et enkelt aspekt af en større

sprogforandring. Som led i denne kan grammatikalisering ledsages af andre forandringer som fx fonologisk reduktion eller semantisk generalisering, men den behøver ikke gøre det.

I og med definitionen indebærer en præcis og snæver definition af grammatikalisering, tillader den os også at sige, præcis ved hvilken mekanisme grammatikalisering sker: Den sekundære status er som udgangspunkt en status, elementer har i sprogbrugen, hvor opmærksomheden som udgangspunkt guides af konteksten. Grammatikalisering indtræffer så, når dette kontekstuelle træk konventionaliseres, dvs. når den oprindeligt kontekstuelle sekundære status forbindes med et udtryk pr. konvention og altså ophører med at være kontekstbestemt. Dette indebærer, at grammatikalisering finder sted i såkaldte brobygningskontekster (*bridging contexts*, Wilkins & Evans 1998; Heine 2002; Hansen 2021).

Grammatikalisering er ikke væsensforskellig fra andre betydningsændringer, der opstår gennem sprogbrug, som fx da *barn* udviklede betydningen 'ikke voksent menneske' på baggrund af betydningen 'afkom', slet og ret fordi vi må antage, at *barn* med betydningen 'afkom' ofte blev brugt om ikke voksne mennesker og dermed kontekstuel oprådte med denne betydning (jf. ODS, s.v. *barn*). Dette vender vi tilbage til længere nede.

4. Forholdet mellem grammatikalisering og re-analyse

Kontrasten mellem leksikon og grammatik vedrører betydningspotentialer for diskursprominens. Det betyder, at såvel leksikalsk som grammatisk status grundlæggende er indholdstræk ved sproglige elementer (Boye 2023: 21). Dette indebærer igen, at grammatikalisering kan betragtes som en indholdsomtolkning, og vi mener derfor, at grammatikalisering ikke er væsensforskellig fra konventionaliseringen af andre betydninger. Der er m.a.o. ikke væsensforskel på, om en oprindelig kontekstafhængig baggrundsstatus konventionaliseres, eller om fx betydningen 'ikke-voksen' konventionaliseres som i tilfældet med *barn*.

Det er helt oplagt, at grammatikalisering som en indholdsomtolkning hører ind under reanalyse i bred forstand. Når det gælder relationen mellem grammatikalisering og den snævre forstand af reanalyse, er sagen en kende mere kompliceret. På den ene side er det klart, at grammatikalisering medfører nye indholdsrelationer: Det følger af definitionen af grammatiske elementer som elementer, der pr. konvention er baggrund, at de kræver tilstedeværelsen af noget andet, som de kan være baggrund i forhold

til. Grammatiske elementer er med andre ord dependent i forhold til den værtskategori, de danner baggrund til. Det indebærer igen, at der med grammatikalisering altid følger ny indholdssyntaktisk struktur: en ny dependensrelation, der hviler på en opmærksomhedsasymmetri. Fx opstår der et nyt dependensforhold mellem *going to* og fuldverbet efter grammatikalisering af *going to*, der indebærer, at det per konvention er baggrundsinformation.

På den anden side er denne nye indholdssyntaks subtil, og den fører ikke nødvendigvis til kategoriskift. Fx medfører grammatikaliseringen af præpositioner ikke nødvendigvis, at den grammatikaliserede præposition forlader klassen af præpositioner. Det er således let at finde syntaktiske kategorier, som både indeholder leksikalske og grammatiske elementer. Det gælder fx ikke blot danske præpositioner (fx *for* vs. *før* jf. Messerschmidt et al. 2018), men også franske pronomener (fx *il* vs. *lui* jf. Ishkhanyan et al. 2017). Fx er både *il* og *lui* personlige pronomener (3. person ental), men adskiller sig ved at *il* i modsætning til *lui* er grammatisk. Det er fx kun *lui*, der kan fokuseres:

- (13) C'est **lui** qui mange une pomme.
'Det er ham, der spiser et æble'

- (14) *C'est **il** qui mange une pomme.

Under alle omstændigheder er det også klart, at reanalyse i snæver forstand og grammatikalisering ofte ledsager hinanden. Dette kan illustreres med grammatikaliseringen af demonstrative pronomener som engelsk *that* til underordningskonjunktioner. Denne grammatikalisering ledsages af en indholdssyntaktisk reanalyse, hvorved en parataktisk relation mellem to sætninger omtolkes som hypotaktisk relation (Hopper & Traugott 2003: 190-194; se også Harris & Campbell 1995: 287).

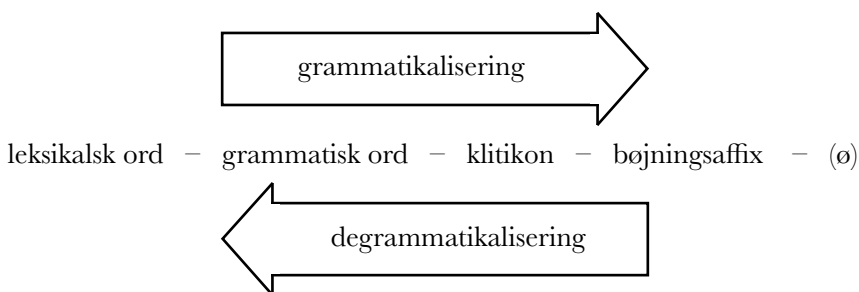
- (15) [I think that] [it rains] > [I think [that it rains]]

5. En definition af degrammatikalisering

I dette afsnit vil vi foreslå en ny definition af degrammatikalisering. På baggrund af denne definition vil vi diskutere nogle casestudier af sproglige elementer, der i litteraturen er blevet beskrevet som degrammatika-

lisering, for at afgøre, om disse også under vores definition kan beskrives som sådan.

Der findes en række indbyrdes modstridende definitioner af degrammatikalisering (jf. Heine 2003: 165 for en oversigt). Ifølge den mest gængse definition er degrammatikalisering en proces, hvor et sprogligt element ændrer sig fra at have flere grammatiske træk til at have færre grammatiske træk (jf. Lehmann 2015: 18; Norde 2002; 2009: 8; se Haspelmath 2004 om *antigrammaticalization*). Degrammatikalisering bliver dermed en spejlvending af den såkaldte "cline of grammaticality" (Hopper & Traugott 2003: 7):

Figur 1: Traditionel forståelse af grammatikalisering og degrammatikalisering

Ifølge denne model betegner grammatikalisering en proces, hvor et leksikalsk ord over tid mister fonologisk og semantisk substans og bliver syntaktisk mindre autonomt, dvs. at ordets brug i højere grad bestemmes af syntaktiske regler end af talerens intention. I overensstemmelse med denne model forstås grammatikaliseringen af futurumsendelsen i romanske sprog som en trinvis udvikling mod højere grad af grammatikalitet, hvorved det latinske verbum *habere* ('have') først udvikler sig til et grammatisk ord og derpå til et bøjningsaffiks (fx Lehmann 2015: 31).

Som spejlbillede herpå forstås degrammatikalisering som en proces, hvor et sprogligt element får mere autonomi, dvs. tegnets brug i mindre grad bestemmes af syntaktiske regler. I overensstemmelse med denne forståelse nævnes udviklingen fra genitivsuffiks (14) til genitivklitikon (15) i skandinaviske sprog og engelsk ofte som et eksempel på degrammatikalisering. At genitivmærket er blevet et klitikon, ses ved, at det hægtes på nominalfrasen som helhed snarere end på enkelte ord som en bøjningssendelse:

- (16) *en-s* *salog-s* *manz*
en-**MASC.SG.GEN** salig-**MASC.SG.GEN** mand-**MASC.SG.GEN**
munne
mund
‘en salig mands mund’ (fornsvensk, som citeret i Norde 2002: 57)

- (17) [kongen af Danmark]**s** mund

Denne forståelse af degrammatikalisering arver flere problemer fra forståelsen af grammatikalisering som beroende på et leksikalsk-grammatisk kontinuum. Campbell (2001; sml. Boye & Harder 2012) kritiserer traditionel grammatikaliseringsforskning for, at de parametre, der anvendes for at definere grammatikalisering (fx tab af fonetisk og semantisk substans), ikke udelukkende kendetegner udviklingen af grammatiske elementer, men også andre typer sprogforandring. Det bliver dermed uklart, hvad der præcis tæller som grammatikalisering. Definerer man degrammatikalisering som et spejlbillede på dette, er det ligeledes uklart, hvornår degrammatikalisering egentlig indtræffer. I forlængelse af dette er det heller ikke intuitivt indlysende, hvorfor et klitikon nødvendigvis skulle være mindre grammatisk end en bøjningsendelse.

Vi vil i stedet foreslå en enkel definition af degrammatikalisering som forholder sig til definitionen af grammatikalisering i Boye (2023).

Definition af degrammatikalisering

Degrammatikalisering er konventionaliseringen af et potentiale for opmærksomhedsmæssig forgrundsstatus.

Ifølge denne definition tager degrammatikalisering som input et element, der pr. konvention udelukkende kan bruges med baggrundsstatus (dvs. er grammatisk), og ophæver denne begrænsning. Degrammatikalisering bliver dermed et spejlbillede af grammatikalisering, som sidstnævnte er defineret i Boye (2023; jf. afsnit 3).

I modsætning til den forståelse af degrammatikalisering, der hviler på en forestilling om et leksikalsk-grammatisk kontinuum, gør vores definition det muligt at præcisere, hvad der tæller som degrammatikalisering, og hvad der ikke gør. For at illustrere dette vil vi afslutte dette afsnit med tre casestudier. Det første casestudie viser, hvordan vores definition kan

bruges til at identificere degrammatikalisering. Dernæst diskuterer vi to sprogforandringstyper, der i litteraturen betragtes som degrammatikalisering, men som ifølge vores teori snarere er eksempler på grammatisk eller leksikalsk forandring.

5.1. *Egentlig degrammatikalisering*

Som vi har argumenteret for i afsnit 3, kan man undersøge, om et sprogligt element er grammatisk eller leksikalsk ved at afprøve, om elementet kan udgøre forgrundsinformation. Vi kan derved afgøre, om degrammatikalisering har fundet sted, ved at undersøge, om et sprogligt element går fra udelukkende at kunne bruges som baggrundsinformation til også at kunne fungere som forgrundsinformation.

Betragt igen udviklingen af nominalet *isme* fra affikset *-isme*. Når der ses bort fra metalingvistiske kontekster, hvor konventionerne kan tilsidesættes, kan affikset ikke forgrundes:

(18) *Jeg elsker alt ved social**ISME**!

Det er umuligt at tolke eksemplet således, at affikset *-isme* udgør forgrundsinformation.

Nominalet *isme* er derimod leksikalsk og indeholder dermed ikke en instruks om, at det skal processeres som baggrundsinformation. Derfor kan det uden videre udgøre forgrundsinformation:

(19) Hvad er en **isme**?

I overensstemmelse hermed opfylder substantivet *isme* kriterierne for leksikalsk status. Det kan fx modificeres (*udskældt isme*) og fokuseres (*det er ismer, jeg taler om*). Man kan ikke modificere suffikset, og man kan kun give det trykembfase i en metalingvistisk kontekst, hvor tegnkonventionerne tilsidesættes (se afsnit 3).

5.2. *Fra affiks til klitikon eller ord*

Vores anden case vedrører forandringer, der efter vores definition sandsynligvis kan beskrives som grammatiske forandringer snarere end som tilfælde af degrammatikalisering. Det drejer sig om forandringer fra affiks til klitikon eller ord, så som følgende:

genitivsuffixs -s	>	genitivklitikon -s
estisk interrogativ-suffixs -s	>	fri partikel <i>es</i>
estisk abessivsuffixs - <i>taga</i>	>	postpositionen <i>taga</i> ('uden')
- (jf. Campbell 1991: 290-92, Norde 2009: 160-179)

Standardbeskrivelsen antager, at kildekonstruktionen (udgangspunktet for forandringen) er grammatisk og at målkonstruktionen (den nye) er leksikalsk. Der kan dog argumenteres for, at både kildekonstruktionen og målkonstruktionen i disse eksempler er grammatiske, dvs. at både kilde- og målkonstruktion er konventionaliseret som baggrundsinformation.

For eksempel ændrer det ikke ved diskursprominenspotentialer af genitiven, at dens syntaktiske struktur har ændret sig. En konstruktion med genitivklitikon fungerer ikke bedre som svar på et spørgsmål som (18) end en konstruktion med genitivaffiks.

- (20) A: Hvordan forholdt det sig med kongen af Danmark og kroner?
 B: #Kongen af Danmarks krone!

Det viser, at ingen af de to konstruktioner kan bruges til at fremhæve et ejerskabsforhold. Hvis man vil fremhæve det, må man i stedet bruge leksikalske størrelser som fx *have* (*Kongen af Danmark har en krone*).

Ligeledes lader den estiske postposition *taga* til at være grammatisk. Således pointerer Nevis (1986: 4), at “-*taga* is simply a stressless postposition, which cannot accept stress under any circumstances”. Dette betragter vi som symptomatisk for den grammatiske status, vi hævder, det har.

5.3. *Fra affiks til ord*

En tredje type forandring ser vi ved udviklingen af, hvad der tilsyneladende er affikser, til ord. Også denne type forandring er blevet klassificeret som degrammatikalisering, men igen er den det ikke efter vores definition. Eksempler inkluderer de følgende:

latinsk <i>trans</i> - ‘hinsides’	>	fransk adv. <i>tres</i> ‘meget’
latinsk <i>prae</i> - ‘foran’	>	rumænsk adv. <i>prea</i> ‘for (meget)’
græsk <i>ksana</i> - ‘gentagelse’	>	græsk adv. <i>ksana</i> ‘igen’
- (jf. Méndez Dosuna 1997: 579)

Ved ingen af disse eksempler er det helt entydigt, at kildekonstruktionen er grammatisk.

Det er fx oplagt at betragte *trans* som et leksikalsk morfem i latin. Det følgende illustrerer, at det også optræder som frit morfem, og at det kan modificeres (af *directe*), hvilket er et tegn på leksikalsk status (Messerschmidt et al. 2018; Boye 2023, 2024; se også Bybee, Perkins & Pagliuca 1994):

- (21)

directe	trans	viam	e	schola (neteksempel)
lige	hinsides	vejen	fra	skolen

 'lige på den anden side af vejen fra skolen.'

Tilsvarende argumentation kan muligvis gennemføres også for de øvrige eksempler. Det kan selvfølgelig være vanskeligt at vurdere, om latinsk *prae-* kan modificere, men det lader til, at engelsk *pre-* kan. I (20) kan man argumentere for, at det er det første *pre-*, der leverer den betydning, der modificeres semantisk af *even*, hvilket tyder på leksikalsk status af *pre-* (se Nielsen, Trondhjem & Boye 2024 for en diskussion af leksikalske affikser og modificerbarhed):

- (22) It turned out to be even pre-premature to say that something is agreed upon.

Degrammatikalisering er forbundet med to centrale spørgsmål: På den ene side kan man spørge, hvorfor degrammatikalisering er sjælden (fx Haspelmath 2004, Lehmann 2004). På den anden side må man også kunne forklare, hvorfor degrammatikalisering overhovedet er mulig? Disse to spørgsmål vil vi besvare i de følgende afsnit.

7. Hvorfor er degrammatikalisering sjælden?

I dette afsnit vil vi diskutere, hvorfor degrammatikalisering er sjældnere end grammatikalisering. Inden vi præsenterer vores eget forslag, vil vi først diskutere tre tidligere forklaringsforsøg.

7.1 Forklaring 1: Forskellige betingelser for tab vs. berigelse

Grundlaget for den første forklaring er forskellen på betingelserne for, at et sprogligt element taber indholds- eller udtrykstræk, og betingelserne for, at det bliver beriget med sådanne (jf. fx Lehmann 2004: 181; Givón

1975; Norde 2002). Mens berigelse kræver særlige betingelser for at opstå, gør tab det ikke. Det antages så, at grammatikalisering indebærer tab af semantisk og fonologisk substans, mens degrammatikalisering kræver, at semantisk eller fonologisk substans opstår, som ikke har været der før, hvilket kun kan ske i sjældne tilfælde.

Vi mener ikke, at forklaringen er overbevisende. Den har i hvert fald de følgende to problemer: Det første er, at grammatikalisering ikke nødvendigvis indebærer tab af semantiske træk. For eksempel kan man ikke tale om et sådant tab ved grammatikaliseringen af sproglige elementer som dualis: Der er helt oplagt ingen konceptuel forskel på de talord 'to', der danner udgangspunkt for grammatikaliseringen af dualis og så dualis selv. Faktisk er der en lang række eksempler på sproglige elementer, som får nye betydningstræk i forbindelse med deres grammatikalisering som fx *gonna*, der konventionaliseres med en fremtidsbetydning, som bevægelsesverbet ikke havde.

Det andet problem er, at degrammatikalisering ikke nødvendigvis indebærer en semantisk berigelse. Fx er degrammatikaliseringen af *-isme* ikke forbundet med opståen af nyt konceptuelt indhold.

7.2. Forklaring 2: Automatisering

Det andet forklaringsforsøg anser grammatikalisering som sproglig pendant til automatisering. Argumentet bygger på, at det er lettere at automatisere noget end at deautomatisere det. Lehmann (2004: 184) illustrerer dette med fingersætning i klaverspil. Har man først automatiseret en bestemt fingersætning, er det vanskeligt at slippe af med den igen. Ifølge Lehmann svarer det til, at processeringen af sproglige elementer let kan automatiseres (grammatikalisering), mens det er meget vanskeligt for sproglige elementer at blive deautomatiseret (degrammatikalisering).

Også denne forklaring er problematisk. Det er langt fra klart, at alle grammatiske elementer er automatiserede. Det er fx helt uklart, i hvilken forstand optionelle elementer så som dialogiske partikler og evidentielt *skulle* adskiller sig fra leksikalske elementer ved at være automatiserede.

7.3. Forklaring 3: Ekstravagance og automatisering

Det sidste forklaringsforsøg står Haspelmath (1999) for, og det kan betragtes som en variant af automatiseringsargumentet. Han argumenterer for, at grammatikalisering drives af Kellers (1994) maksime om ekstravagan-

ce. Denne bestemmer, at talere vælger usædvanlige udtryk for at tiltrække opmærksomhed. Disse udtryk bliver derefter reduceret gennem rutinisering og automatisering. Forklaringen bygger på en antagelse om, at en omvending af denne grammatikaliseringsproces er umulig, fordi der 1) ikke findes nogen maksime om anti-ekstravagance, og 2) fordi talere ikke kan manipulere grammatiske konstruktioner frit (jf. Lehmanns argument om automatisering).

Ligesom de to forklaringer ovenfor indebærer denne forklaring nogle problemer. For det første er det ikke indlysende, at grammatikalisering nødvendigvis drives af ekstravagance. For eksempel mener vi, at det er usandsynligt, at en taler begynder at bruge *be going* som udtryk for 'fremtid', fordi hun gerne vil bemærkes. Det er langt mere oplagt, at hun begynder at bruge udtrykket, fordi hun mener, at det er i overensstemmelse med gældende sproglige konventioner. En sådan misforståelsesforklaring er i overensstemmelse med det forhold, at forandringerne kræver brobygningskontekster.

Selv hvis grammatikalisering skulle være motiveret af maksimen om ekstravagance, følger det for det andet ikke, at degrammatikalisering nødvendigvis drives af det modsatte. Faktisk mener vi, at det ikke er udelukket, at degrammatikalisering kunne være motiveret af ekstravagance. Man kunne fx sagtens tænke sig en situation, hvor talere begyndte at bruge *en isme* i situationer, hvor de også kunne have brugt udtryk som *retning inden for politik* eller lignende, med det formål at tiltrække opmærksomhed.

7.4. Vores forklaring

Vi vil nu præsentere vores forklaring på, hvorfor degrammatikalisering er sjælden. Vores forklaring har to forudsætninger:

1. Semantisk forandring opstår oftest som en konventionalisering af kontekstuelle træk, dvs. den er typisk kontekstinduceret.
2. Der er en asymmetri i brugspotentialet mellem leksikalske og grammatiske elementer.

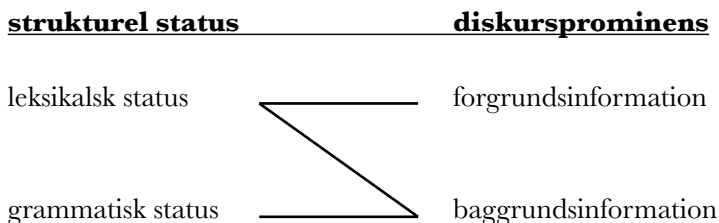
Første forudsætning har vi redegjort for i de foregående afsnit. Vi vil derfor fokusere på den anden forudsætning.

Leksikalske elementer, såsom *begynde*, kan optræde både som opmærksomhedsforgrund (23) og opmærksomhedsbaggrund (24):

- (23) Har det regnet længe?
 Nej, det er kun lige BEGYNDT at regne.
- (24) Hvad er der sket?
 Det er begyndt at REGNE.

Baggrundsbrug som i (24) kan føre til grammatikalisering af inceptiv-markører, dvs. grammatiske markører med betydningen 'begynde'.

Dette kontrasterer med grammatiske elementer, der kun kan optræde som opmærksomhedsmæssig baggrund. Dette har vi allerede illustreret med evidentielt *skulle* med eksempler (5) og (6). Evidentielt *skulle* kan aldrig udtrykke forgrundsinformation. Det kan kun bruges for at udtrykke baggrundsinformation. Følgende diagram gengiver denne asymmetri:

Figur 2: Asymmetrien mellem leksikalske og grammatiske elementer (Boye 2024: 584)

Vi kan nu præsentere vores forklaring: Som pointeret flere gange i artiklen muliggøres grammatikalisering i brobygningskontekster, der involverer opmærksomhedsasymmetrier i sprogbrugen. Dette er asymmetrier, som ikke er konventionaliserede, men som heller ikke bryder med konventionerne. I en kontekst som (24) kan *begynde* tolkes som baggrundsinformation, og dette træk kan konventionaliseres med tiden. Med andre ord muliggør sådanne brobygningskontekster, at grammatikalisering kan opstå på baggrund af normkonform sprogbrug.

Grammatiske elementer kan derimod aldrig blive brugt som forgrundsinformation, så længe konventionerne overholdes. Degrammatikalisering kan dermed ikke faciliteres af brobygningskontekster, da det indebærer en overtrædelse af konventionerne. Derfor findes der ingen kontekster, der kan fremme konventionaliseringen af opmærksomhedsmæssig forgrundsstatus. Det er dette, der gør degrammatikalisering sjælden.

M.a.o. er det en motivation for, at degrammatikalisering er meget sjæld-

nere end grammatikalisering, at degrammatikalisering forudsætter konventionsbrud, mens grammatikalisering finder sted, mens konventionerne overholdes.

8. Hvorfor er degrammatikalisering ikke umulig?

Man kunne nu spørge, hvorfor degrammatikalisering alligevel ikke er helt umulig. Svaret er, at ikke al sprogforandring beror på konventionaliseringen af kontekstuelle træk. En kreativ taler kan bruge et sprogligt element på en innovativ måde, der tilsidesætter gældende konventioner. Dette gælder fx brugen af feminine pronomener som generiske pronomener. Den nye betydning opstår ikke på baggrund af bestemte brugsmønstre, men er en intentionel handling foretaget af en kreativ taler.

9. Afslutning

I denne artikel har vi diskuteret forholdet mellem reanalyse, grammatikalisering og degrammatikalisering. Vi har først redegjort for, at der er to forståelser af reanalyse i litteraturen. En bred forståelse, hvor al semantisk forandring i sidste ende kan betragtes som reanalyse, og en snæver forståelse, hvor kun ændringer i den indholdssyntaktiske struktur falder ind under definitionen. Dernæst har vi argumenteret for, at grammatikalisering er en form for semantisk forandring og dermed kun falder ind under den brede definition af reanalyse.

I anden del af artiklen har vi foreslået en ny definition af degrammatikalisering som konventionalisering af et potentiale for opmærksomhedsmæssig forgrundsstatus. På baggrund af definitionen har vi vist, at en række eksempler, der i litteraturen betragtes som degrammatikalisering, ifølge vores definition bør beskrives som grammatisk eller leksikalsk forandring, men ikke degrammatikalisering. Afslutningsvis har vi diskuteret, hvorfor degrammatikalisering er et sjældent fænomen ift. grammatikalisering. Vi har argumenteret for, at dette skyldes, at degrammatikalisering i modsætning til grammatikalisering ikke kan lukre på brobygningskontekster.

Om forfatterne

Lennart Westergaard, ph.d., Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab, Københavns Universitet, og Institut for Kultur- og Sprogvidenskaber, Syddansk Universitet.

Kasper Boye, ph.d., professor i lingvistik, Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab, Københavns Universitet.

Referencer

- Boye, Kasper (2023): Grammaticalization as conventionalization of discursively secondary status: Deconstructing the lexical-grammatical continuum. *Transactions of the Philological Society*, 121(2), 279-292.
- Boye, Kasper (2024): Evidentiality, discourse prominence and grammaticalization. *Studies in Language* 48(3), 575-607.
- Boye, Kasper, & Peter Harder (2012): A usage-based theory of grammatical status and grammaticalization. *Language*, 88(1), 1-44.
- Bybee, Joan, Revere Perkins Perkins & William Pagliuca (1994): *The Evolution of Grammar*. Chicago: University of Chicago Press.
- Campbell, Lyle (1991): Some grammaticalization changes in Estonian and their implications. I *Approaches to Grammaticalization: Volume I. Theoretical and methodological issues*. Elizabeth Closs Traugott and Bernd Heine (red.). John Benjamins Publishing Company, 1991, pp. 285-300.
- Campbell, Lyle (2001): What's wrong with grammaticalization? *Language Sciences*, 23(2-3), 113-161.
- Croft, William (2000): *Explaining language change: An evolutionary approach*. Harlow, England & New York: Longman.
- Evans, Nick & David Wilkins (1998): *The knowing ear: An Australian test of universal claims about the semantic structure of sensory verbs and their extension into the domain of cognition*. Köln: Institut für Sprachwissenschaft.
- Givón, Talmy (1975): Serial verbs and syntactic change: Niger-Congo. I: *Word order and word order change*. Li, Charles (red.). Austin/London: University of Texas Press, 47-112.
- Hansen, Maj-Britt Mosegaard (2021): In defense of a pragmatic view of reanalysis. *Journal of Historical Syntax* 5, 1-34.
- Harris, Alice & Lyle Campbell (1995): *Historical Syntax in Cross-Linguistic Perspective*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Haspelmath, Martin (1998): Does grammaticalization need reanalysis? *Studies in Language* 22. 315-351.

- Haspelmath, Martin (1999): Why is grammaticalization irreversible? *Linguistics* 37(6), 1043-1068.
- Haspelmath, Martin (2004): On directionality in language change with particular reference to grammaticalization. I: *Up and down the Cline – The Nature of Grammaticalization*. Olga Fischer, Muriel Norde & Harry Perridon (red.). John Benjamins Publishing Company, 17-44.
- Heine, Bernd (2002): On the role of context in grammaticalization. I: *New reflections on grammaticalization*. Ilse Wischer & Gabriele Diewald (red.). Amsterdam & Philadelphia: Benjamins, 83-102.
- Heine, Bernd (2003): On degrammaticalization. I: *Historical Linguistics 2001. Selected papers from the 15th International Conference on Historical Linguistics, Melbourne, 13-17 August 2001*. Barry J. Blake, Kate Burridge & John Taylor (red.). Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins, 163-179.
- Hopper, Paul J., & Traugott, Elizabeth Closs (2003): *Grammaticalization*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ishkhanyan, Byurakn, Halima Sahraoui, Peter Harder, Jesper Mogensen & Kasper Boye (2017): Grammatical and lexical pronoun dissociation in French speakers with agrammatic aphasia: A usage-based account and REF-based hypothesis. *Journal of Neurolinguistics* 44, 1-16.
- Kuteva, Tania, Bernd Heine, Bo Hong, Haiping Long, Heiko Narrog & Seongha Rhee (2019): *World Lexicon of Grammaticalization*. Cambridge: Cambridge University Press
- Langacker, Ronald W. (1977): Syntactic reanalysis. I: *Mechanisms of Syntactic Change*. C. N. Li (red.). Austin, TX: University of Texas Press, 57-140.
- Lehmann, Christian (2004): Theory and method in grammaticalization. *Zeitschrift für germanistische Linguistik* 32, 152-187.
- Lehmann, Christian (2015[1982]): *Thoughts on grammaticalization*. Berlin: Language Science Press.
- Méndez Dosuna, Julián (1997): Fusion, Fission, and Relevance in Language Change: Deuniverbation in Greek Verb Morphology. *Studies in Language* 21, 577-612.
- Messerschmidt, Maria, Kasper Boye, Mathilde Marie Overmark, Sofie Theilmann Kristensen & Peter Harder (2018): Sondringen mellem grammatiske og leksikalske præpositioner. *Ny forskning i grammatik* 25, 89-106.

- Nevis, Joel (1986): Decliticization and Deaffixation in Saame: Abessive Taga. I: *Studies on Language Change (Working papers in Linguistics 34)* Brian Joseph (red.). Ohio: Ohio State University, Department of Linguistics, 1-9.
- Norde, Muriel (2002): The final stages of grammaticalization: Affixhood and beyond. I: *New Reflections on Grammaticalization*. Ilse Wischer & Gabriele Diewald. John Benjamins Publishing Company, 45-65.
- Norde, Muriel (2009): *Degrammaticalization*. Oxford: Oxford University Press.
- Nielsen, Mads, Naja B. Trondhjem & Kasper Boye (2024): *Ny forskning i grammatik* 31. 125-139.
- Detges, Ulrich & Richard Waltereit (2002): Grammaticalization vs. Re-analysis: a Semantic-Pragmatic Account of Functional Change in Grammar. *Zeitschrift für Sprachwissenschaft* 21(2), 151-195.
- Westergaard, Lennart (2025): *The Emergence and Development of the Danish Modal Particle Paradigm*. Lundastudier i Nordisk Språkvetenskap. Serie A 89. Lund: Lund University Press.